

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ****PROBLEMS OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE LIABILITY
FOR CRUEL TREATMENT OF ANIMALS IN UKRAINE**

**Машенко О.В., д.ю.н., професор,
перший проректор з науково-педагогічної та наукової роботи
Класичний приватний університет**

**Абакумова Ю.В., д.ю.н., доцент,
директор Інституту економіки та права
Класичний приватний університет**

**Прасов О.О., д.ю.н., доцент,
суддя
Запорізького окружного адміністративного суду**

Стаття присвячена дослідженню проблем кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами відповідно до законодавства України.

Наголошено на тому, що у демократичному, правовому суспільстві жорстокість до живих істот є абсолютно неприйнятною. Цивілізована держава має забезпечити ефективний механізм захисту тварин, який базується на гуманному ставленні, системі превентивних заходів, правовому регулюванні та екологічному просвітництві населення. У контексті воєнного часу ця задача набуває ще більшої ваги, оскільки тварини, як і люди, страждають від наслідків бойових дій і потребують додаткового захисту та уваги з боку держави і суспільства.

Проаналізовано положення Конституції України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Цивільного кодексів України, а також Законів України: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу)», «Про тваринний світ», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» та «Європейська конвенція про захист домашніх тварин».

Детально досліджено об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами». Визначено основні поняття, такі як: жорстоке поводження з тваринами; порушення правил транспортування тварин; каліцтво; нацьковування; пропаганда; публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами; поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Наголошено на необхідності надання законодавцем чітких дефініцій поняттям «знущання» та «мучення», закріплених у ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Жорстоке поводження з тваринами».

Зроблено висновок про те, що задля ефективного захисту тварин від жорстокого поводження в Україні необхідне удосконалення законодавства, розширення повноважень контролюючих органів, посилення відповідальності, а також правопросвітницька робота серед населення. Не менш важливо – забезпечити належну інфраструктуру для утримання, лікування та захисту постраждалих тварин.

Ключові слова: Кримінальна відповідальність, громадський порядок та моральність, кримінальне правопорушення, адміністративна відповідальність, проступок, жорстоке поводження, хребетні тварини, безпритульні тварини, тілесні ушкодження.

The article is devoted to the study of the problems of criminal and administrative liability for animal cruelty in accordance with the legislation of Ukraine.

It is emphasized that in a democratic, legal society, cruelty to living beings is absolutely unacceptable. A civilized state must provide an effective mechanism for the protection of animals, which is based on a humane attitude, a system of preventive measures, legal regulation and environmental education of the population. In the context of wartime, this task takes on even greater importance, since animals, like people, suffer from the consequences of hostilities and require additional protection and attention from the state and society.

The provisions of the Constitution of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal and Civil Codes of Ukraine, as well as the Laws of Ukraine: «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (Regarding the Implementation of Provisions of Certain International Agreements and EU Directives in the Field of Animal and Plant Protection)», «On the Animal World», «On the Protection of Animals from Cruelty», «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying Pre-Trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses» and «European Convention for the Protection of Pet Animals» are analyzed.

The objective side of the criminal offense provided for in Article 299 of the Criminal Code of Ukraine «Cruelty to Animals» has been studied in detail. The main concepts have been identified, such as: cruelty to animals; violation of the rules for transporting animals; mutilation; incitement; propaganda; public calls to commit actions that have signs of cruelty to animals; distribution of materials with calls to commit such actions.

The need for the legislator to provide clear definitions of the concepts of «bullying» and «torture» enshrined in Article 89 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses «Cruelty to Animals» has been emphasized.

The conclusion is made that in order to effectively protect animals from cruelty in Ukraine, it is necessary to improve legislation, expand the powers of regulatory bodies, strengthen responsibility, as well as legal education work among the population. No less important is to provide appropriate infrastructure for the maintenance, treatment and protection of affected animals.

Key words: Criminal liability, public order and morality, criminal offense, administrative liability, misdemeanor, cruelty, vertebrates, stray animals, bodily injuries.

Постановка проблеми. Згідно з Конституцією України: «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» (ст. 16) [1]. Однак, на сьогодні проблема захисту довкілля, а також – тваринного світу, зокрема диких видів, набула особли-

вої гостроти в Україні. Це питання стало ще більш актуальним у зв'язку з масовими екологічними злочинами, які вчиняє армія держави-агресора на території нашої країни. Цілеспрямоване знищення природних середовищ існування, забруднення ґрунтів, води та повітря, нищення флори й фауни, зокрема в лісах, заповідниках та водно-болотних угіддях – усе це становить ознаки екоциду, тобто системного знищення довкілля.

Окрему увагу слід звернути на той факт, що значна частина тварин, які перебувають під загрозою зникнення, вже внесена до Червоної книги України. Причиною цього є не лише природні процеси, як-от зниження чисельності популяцій унаслідок змін клімату чи природного вимирання, а й, передусім, людський фактор. Безконтрольна вирубка лісів, забудова природних ареалів, надмірне полювання, браконьєрство, промислове та сільськогосподарське забруднення – усе це є формами антропогенного втручання, що призводять до руйнування екосистем.

Особливо загрозливою є ситуація, коли втручання людини носить неспроможний, жорстокий і насильницький характер. Йдеться про випадки цілеспрямованого заподіяння шкоди тваринам: жорстоке поводження, знущання, умисне жорстоке вбивство диких та свійських тварин. Такі дії не лише суперечать основам екологічної етики, а й порушують норми чинного національного законодавства, зокрема КК України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), які передбачають відповідальність за жорстоке поводження з тваринами.

У демократичному, правовому суспільстві жорстокість до живих істот є абсолютно неприйнятною. Цивілізована держава має забезпечити ефективний механізм захисту тварин, який базується на гуманному ставленні, системі превентивних заходів, правовому регулюванні та екологічному просвітництві населення. У контексті воєнного часу ця задача набуває ще більшої ваги, оскільки тварини, як і люди, страждають від наслідків бойових дій і потребують додаткового захисту та уваги з боку держави і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на актуальність необхідності правового захисту тварин від жорстокого поводження, слід зазначити, що в Україні до сьогодні вказана проблема не отримала достатньої уваги серед науковців. Окремі аспекти захисту тварин від жорстокого поводження було розглянуто вченими у низці робіт з кримінального права. Зокрема в цьому напрямку працювали І. А. Головка, А. О. Данилевський, Д. О. Калмиков, В. А. Копилян, В. В. Кузнецов, В. С. Мірошніченко, Р. Г. Песцов, С. А. Хімченко, О. І. Ющик та інші. Питання адміністративної відповідальності за вчинення протиправних дій, спрямованих на жорстоке поводження з тваринами досліджували, наприклад, Н. С. Бондаренко, В. О. Морозова, Н. В. Уварова, М. М. Юшков та інші. В рамках цивільного права ця проблематика підіймалася Д. Є. Захаровим, а в рамках міжнародного права – Н. І. Зубченко, О. І. Буткевичем, Т. Р. Коротким. Зокрема Н. І. Зубченко було підготовано та опубліковано монографію «Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження» (Одеса, 2016) [2]. Також цю проблему, щодо: юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, кримінологічної характеристики цих правопорушень та запобігання їм освячували О. В. Богатова, М. В. Вербіцька, В. А. Ворона, М. О. Качинська, І. І. Лобов, О. В. Лозо, Є. С. Назименко, Я. В. Охота, О. Ф. Пірго, К. О. Полтава, О. О. Шуміло та ін. Проте, з огляду на крайню негативну динаміку вчинення таких правопорушень виникає необхідність детально розглянути механізми захисту тварин від жорстокого поводження, що нині існує у національному правовому полі.

Метою статті є дослідження проблем кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами відповідно до законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблеми відповідальності за жорстоке поводження з тваринами за законодавством України слід, перш за все, відмітити, що 15.07.2021 набув чинності Закон, який забороняє знущання над тваринами, а саме – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

(щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу)» (№ 1684-IX) (далі – Закон). Цим Законом, зокрема, забороняється бити, вбивати, отруювати чи калічити домашніх тварин, дарувати їх як призи, нагороди чи премії, жебракувати з тваринами, а також надавати фотопослуги з дикими тваринами, крім зоопарків, цирків та дельфінаріїв, завдавати болю, страждання або пригнічення, дресировувати у спосіб, що завдає шкоди здоров'ю та загальному стану, умертвляти шляхом утоплення, задушення, використання електричного струму та речовин, що призводять до отруєння. Не дозволяється залишати домашню тварину прив'язаною, якщо довжина прив'язі становить менше 20 метрів, крім собак, що виконують сторожові функції, для яких така довжина має становити не менше 10 метрів, а також залишати домашню тварину прив'язаною без нагляду у громадських місцях чи місцях скупчення людей (поблизу зупинок, магазинів), прив'язувати тварин до транспортних засобів та примушувати до бігу за моторними транспортними засобами. Окрім цього, законодавчим актом забороняється утримання великих хижих тварин, отруйних змій, хижих птахів, інших тварин, що становлять загрозу для людини, видів тварин, занесених до Червоної книги України та Додатка II до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, у закладах громадського харчування, нічних клубах, готелях, базах відпочинку, оздоровчих закладах [3]. Тобто Закон встановлює чіткі межі допустимого поводження, а також визначає відповідальність за жорстоке, небезпечне чи неприйнятне поводження з тваринами. Цей нормативний акт закріплює концепцію гуманного ставлення до тварин як правову норму – що відповідає європейським стандартам і міжнародним зобов'язанням України. Він підкреслює, що тварина не річ, а жива істота, яка здатна відчувати біль і страждання. Також Закон регламентує правила поводження не лише з домашніми тваринами, а й з дикими. Зокрема, заборонено їх використання в розважальних цілях, що є серйозним кроком до обмеження експлуатації тварин у шоу-бізнесі, комерційній фотоіндустрії та інших сумнівних практиках. Забороняються жорсткі способи умертвлення та утримання, що сприяє не лише фізичному, а й психоемоційному благополуччю тварин. До того ж Законом регулюються питання попередження небезпеки для людей. Це стосується заборони на утримання хижих і отруйних тварин у громадських місцях, що, перш за все, спрямовано на захист життя та здоров'я людей. Однак такі законодавчі норми будуть ефективними лише за умови дієвого контролю з боку державних органів, а також належного рівня екологічної й правової культури громадян.

На даний час в Україні передбачено два види юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами: адміністративну та кримінальну. Ст. 89 КУпАП надає таке визначення вказаних вище дій: жорстоке поводження з тваринами – це знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх муки, завдало їм фізичного болю, страждань, але не призвело до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання та поводження з тваринами [4]. У свою чергу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, полягає у жорсткому поводженні з тваринами, що належать до хребетних, у тому числі з безпритульними тваринами, порушення правил транспортування тварин, якщо такі дії призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварини, нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, а також пропаганді, публічних закликах до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, поширенні матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 1 ст. 299) [5]. Це діяння є більш суспільно

небезпечним, ніж проступок, передбачений ст. 89 КУпАП. Такі дії караються обмеженням волі на строк від одного до трьох років або позбавленням волі на строк від двох до трьох років з конфіскацією тварини. Крім того, такі ж самі дії, вчинені у присутності малолітнього чи неповнолітнього, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією тварини (відповідно до ч. 2 ст. 299), а дії, передбачені частиною першою або другою ст. 299 КК України, вчинені з особливою жорстокістю або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або вчинені активним способом, або насильницькі дії щодо тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією тварини (ч. 3 ст. 299) [5]. Також, дії, передбачені частинами першою, другою або третьою ст. 299 КК України, вчинені з метою створення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, або збут чи поширення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, що пропагують жорстоке поводження з тваринами, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією тварини (ч. 4 ст. 299) [5].

Окрім того, положення Конституції України (ст. 13), передбачає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України [1]. До таких природних ресурсів можна віднести і об'єкти тваринного світу, які також можуть використовуватись від імені Українського народу для його блага.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про тваринний світ», до об'єктів тваринного світу належать усі дикі тварини, як хребетні (ссавці, птахи, риби, земноводні, плазуни), так і безхребетні (молюски, членистоногі, голкошкіри тощо) – у всьому їх видовому та популяційному різноманітті й на всіх стадіях розвитку (яйця, ембріони, лялечки тощо). Вони визнаються об'єктами охорони, незалежно від того, перебувають у стані природної волі, утримуються у неволі чи напіввільних умовах. Також об'єктами тваринного світу, на які поширюється дія цього Закону, визнаються частини диких тварин (роги, шкіра тощо) та продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо). Всі вказані об'єкти тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, відповідно до Закону «Про тваринний світ» підлягають охороні [6].

Варто підкреслити, що конституційне положення про природні ресурси як об'єкт права власності Українського народу відображене в ст. 5 вказаного Закону, згідно з якою об'єкти тваринного світу належать на праві власності саме народові України. При цьому, ст. 7 Закону «Про тваринний світ» [6] встановлює можливість набуття права приватної власності на тварин, вилучених з дикої природи або розведених у неволі. Таке право допускається лише у випадках, прямо передбачених законом, за умови, що спосіб набуття не суперечить чинному законодавству.

Цивільний кодекс України, зокрема ст. 180, розглядає тварин як об'єкти цивільних прав, прирівнюючи їх до речей. Однак законодавець чітко зазначає, що до тварин, як особливих об'єктів, застосовуються спеціальні норми, які враховують їхню здатність відчувати біль і потребу в гуманному ставленні. Таким чином, наявність права власності на тварину автоматично породжує відповідальність за належне ставлення до неї та не виключає відповідальності особи у разі жорстокого поводження з такою твариною.

У випадку жорстокого поводження, закон передбачає можливість позбавлення власника права власності на тварину, але виключно на підставі судового рішення. Таке рішення має бути прийняте за наявності доведеного факту правопорушення, що підтверджується вироком чи постановою суду про притягнення особи до відповідальності.

На міжнародному рівні, захист тварин закріплений, зокрема, в Європейській конвенції про захист домашніх тварин (1987 р.), ратифікованій Україною. Цей документ визнає моральний обов'язок людини перед тваринами, підкреслює їхню соціальну значущість та встановлює необхідність гуманного ставлення, що має відображатися також у національному законодавстві. Так, зокрема, у ст. 3 Конвенції вказується: «Ніхто не повинен спричиняти для домашньої тварини непотрібного болю, страждання або пригнічення. Ніхто не повинен залишати домашньої тварини» [7].

Україна виконала свої міжнародні зобов'язання, ухваливши Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». У ст. 1 цього закону міститься вичерпне визначення поняття «жорстоке поводження» – це дії або бездіяльність, що призводять до фізичних страждань, ушкоджень або загибелі тварини, включаючи залишення напризволяще, навмисне знущання, бойові нацьковування тварин, порушення умов утримання тощо [8].

Важливо також звернути увагу на реформу 2017 р., коли було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження гуманного ставлення до тварин», який значно посилив санкції за правопорушення, пов'язані з жорстоким поводженням з тваринами. Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), а саме ст. 89, передбачили збільшення штрафів до 200–300 неоподатковуваних мінімумів з можливістю конфіскації тварини, якщо вона перебуває під загрозою (наявна загроза для її життя або здоров'я) [9].

У той же період зміни у сфері відповідальності за жорстоке поводження з тваринами знайшли своє відображення і в КК України, зокрема у ст. 299. Так, до 22 червня 2017 р. вказана кримінально-правова норма передбачала одночасно м'яке покарання, а саме – винну особу могли оштрафувати на суму до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або заарештувати на строк до шести місяців. Проте, з огляду на зростання кількості випадків жорстокого поводження з тваринами, суспільний резонанс та актуальність теми гуманного ставлення до живих істот, було ухвалено рішення посилити кримінальну відповідальність у цій сфері.

Після внесення змін, передбачених Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження гуманного ставлення до тварин», покарання за вчинення таких дій стало суттєво жорсткішим: альтернативою арешту залишається обмеження волі на строк від одного до трьох років. Це свідчить про підвищення пріоритетності охорони тварин у правовій системі, а також про зміну підходів до оцінки тяжкості таких правопорушень.

Крім того, важливим нововведенням стало доповнення ст. 299 КК України кваліфікуючими ознаками, які передбачають ще суворіше покарання. Зокрема, у випадках, коли злочин вчинено з особливою жорстокістю, у присутності малолітніх, повторно або групою осіб, передбачено позбавлення волі на строк до восьми років. Це дозволяє враховувати обставини, що обтяжують вину особи, та адекватно реагувати на найбільш небезпечні прояви насильства щодо тварин.

Запроваджені зміни є не лише юридично доцільними, а й соціально важливими. Вони мають виховний і превентивний характер, сприяють формуванню гуманної правосвідомості громадян, а також стимулюють відповідальне ставлення до тварин, незалежно від того, чи йдеться про свійських, чи про диких тварин, що утримуються у при-

ватній власності. Таке посилення відповідальності може знизити кількість злочинів, передбачених ст. 299 КК України, шляхом створення ефекту стримування та підвищення ризику покарання для правопорушників.

Кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами було також посилено у 2018 р., а саме – у абзац другий частини першої ст. 299 після слова «караються» доповнено словами «штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або» [10].

У довгостроковій перспективі всі зазначені законодавчі нововведення можна розглядати як важливий крок у напрямку гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами у сфері захисту тварин та забезпечення їх благополуччя, а також врегулювання проблем відповідальності за жорстоке поводження з тваринами відповідно до закону України.

Слід зазначити, що у контексті кримінально-правових, адміністративно-правових та цивільно-правових наслідків, що виникають у разі порушення встановлених правил утримання та поводження з тваринами, особливе значення набуває, все ж таки, кримінально-правова відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 Розділу XII КК України «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності»), яка посідає провідне місце серед інших форм юридичної відповідальності.

Досліджуючи ч. 1 ст. 299 КК України слід зазначити, що кримінальне правопорушення «жорстоке поводження з тваринами» може виражатися у декількох формах, визначених законодавцем: жорстоке поводження з тваринами, або ж вчинення діяння, яке полягає у порушенні правил транспортування тварин (у даному випадку законодавець прямо передбачив настання суспільно небезпечних наслідків вчиненого – тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель тварини); нацькування тварин одна на одну; пропаганда дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами; публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами; поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Жорстоке поводження з тваринами, або ж знущання з тварин, визнається таким у разі вчинення дій, які завдають істотного болю, страждань або мають характер мучення. Основною ознакою кримінального правопорушення, вчиненого саме таким способом, є застосування надмірно жорстоких способів впливу на тварину, зокрема заподіяння травм, переломів, каліцтва, впливу високих температур, хімічних речовин тощо. Такі методи характеризуються підвищеним ступенем жорстокості та болючості.

Однак знущання може мати і інші форми, наприклад – позбавлення тварини необхідного для життя середовища: відсутність доступу до повітря, води, їжі, застосування отруйних чи інших шкідливих для тварини речовин, або ж масове знищення тварин без належного обґрунтування та дотримання необхідної, визначеної законом, процедури. Також до жорстокого поводження законом відноситься діяння, яке носить характер мучення та вчиняється з хуліганських або корисливих мотивів. Така суб'єктивна ознака (мотив) може розглядатися як альтернатива жорстоким фізичним методам впливу, хоча на практиці вони часто поєднуються. При цьому для кваліфікації даного злочину не має значення правовий статус тварини: чи вона перебуває у власності особи, належить іншому власнику (фізичній або юридичній особі), є безпритульною або мешкає у природному середовищі. Важливим є сам факт завдання страждань і наявність протиправного наміру.

Водночас ознаки злочину, передбаченого ст. 299 КК України відсутні, якщо йдеться про ліквідацію бездоглядних тварин, відстріл диких тварин під час полювання або промислу, забій домашніх тварин, а також використання тварин у наукових чи медичних дослідженнях, за умови дотримання чинних нормативів і гуманних процедур. У таких випадках

дії не визнаються протиправними, якщо вони відповідають всім встановленим правилам та стандартам.

Умертвіння тварин дозволяється виключно у строго визначених випадках, що передбачені чинним законодавством, з метою запобігання жорстокому поводженню та забезпечення гуманного ставлення до живих істот. Зокрема, дозволено застосовувати умертвіння лише в наступних ситуаціях: для отримання продукції господарського призначення (наприклад, у тваринництві); з метою припинення страждань тварини, якщо немає інших способів зменшити або усунути біль та агонію; у випадку регулювання чисельності популяцій диких тварин, якщо це необхідно для збереження екологічного балансу; у разі необхідності захисту життя та здоров'я людини, зокрема під час самооборони від нападу тварини, що становить реальну загрозу; при виявленні тварин, хворих на сказ або інші небезпечні інфекційні захворювання, які підлягають повідомленню відповідно до ветеринарного законодавства, за наявності підтвердження від державної установи ветеринарної медицини. При цьому, у всіх перелічених випадках процедура умертвіння тварини (тварин) має здійснюватися виключно з дотриманням гуманних вимог, які включають: застосування методів, що не спричиняють передсмертного болю та страждань; проведення процедури у спеціально відведених приміщеннях, ізольованих від місць утримання інших тварин; категорично забороняється використання жорстоких або болісних способів умертвіння, зокрема шляхом отруєння, задушення, болісних ін'єкцій, електрошоку, застосування препаратів курареподібної дії (група ліків, що блокують нервово-м'язову передачу, зумовлюючи неможливість розслаблення скелетних м'язів), перегріву тощо; забороняється застосовувати пестициди, які містять фосфід цинку, як засіб умертвіння; переробка туші тварини дозволяється лише після офіційного підтвердження її смерті; у випадках, коли тварина переживає сильні страждання, що не можуть бути припинені іншим чином, умертвіння повинно проводитись негайно (ст. 17 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження») [8]. Зазначений перелік підстав для умертвіння є вичерпним, і будь-яке відхилення від нього вважається порушенням закону. При цьому таке умертвіння не має бути болісним (жорстоким) для тварини.

Особливо слід наголосити, що жорстоким умертвінням визнається вбивство тварини без застосування засобів, що блокують або мінімізують біль та страх. Згідно з гуманними стандартами, не жорстоким умертвінням вважається евтаназія, тобто процедура, що проводиться із застосуванням спеціальних препаратів і технік, які забезпечують безболісну і спокійну смерть тварини без агонії.

Наслідком жорстокого поводження з твариною або неправильного її транспортування може стати її каліцтво – тілесне ушкодження, що призвело до втрати будь-якого органа або частини тіла тварини та/або до втрати фізіологічної функції органа тварини. Це тілесне ушкодження тварини – порушення анатомічної цілісності або фізіологічної функції органів і тканин тіла тварини, що виникає внаслідок дії одного чи декількох зовнішніх ушкоджуючих чинників.

Гуманним ставленням до тварин визнаються дії, що відповідають вимогам захисту тварин від жорстокого поводження і передбачають доброзичливе ставлення до тварин, сприяння їх блага, покращання якості їх життя тощо.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» умови утримання та переміщення тварин повинні відповідати їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям. Умови утримання тварин повинні задовольняти їх природні потреби в їжі, воді, сні, рухах, контактах із собі подібними, у природній активності та інші потреби. Кількість тварин, що утримуються, обмежується можливістю забезпечення їм умов утримання відповідно до вимог зазначеного Закону. Місце утримання тварин повинно бути оснащено таким чином,

щоб забезпечити необхідні простір, температурно-вологісний режим, природне освітлення, вентиляцію та можливість контакту тварин із природним для них середовищем. Утримання ж тварин у дитячих закладах допускається за умови забезпечення постійного догляду за тваринами відповідно до вимог Закону «Про захист тварин від жорстокого поводження» [8].

Поняття жорстокості в науковій літературі інтерпретується по-різному, залежно від дослідницького підходу та контексту. Це багатозначне явище розглядається як:

1. особиста характеристика індивіда, що впливає із значенням прикметника «жорстокий» – тобто той, хто виявляє суворість, лютість, безсердечність, немилосердність або агресивну байдужість до інших [11; 12];

2. риса характеру, яка виявляється у свідомому заподіянні фізичних або моральних страждань іншій людині, групі осіб або тваринам. Жорстокість при цьому може бути як самоцінною формою поведінки, так і засобом досягнення конкретної мети [13];

3. морально-психологічна категорія, що протиставляється доброті, емпатії та людяності. Особа, яка має таку рису, позбавлена співчуття, схильна принижувати інших, завдавати болю, порушуючи моральні норми [14, с. 59];

4. емоційно-поведінкова установка, яка проявляється у байдужості до страждань інших або у прагненні спричинити страждання свідомо, що може бути як спонтанним імпульсом, так і стратегією поведінки [13];

5. інструментальний засіб, тобто метод досягнення бажаної мети, зазвичай пов'язаний із прагненням до вигоди, домінування або помсти [13].

У науковій дискусії також зазначається, що поняття жорстокості тісно пов'язане з моральною свідомістю. Це означає, що жорстокість можлива лише у світі, де існує моральна оцінка дій, оскільки, наприклад, у тваринному світі відсутня цілеспрямована, усвідомлена жорстокість у людському розумінні. Крім того, підкреслюється, що жорстокість за своєю суттю передбачає наявність ієрархії сил, тобто домінування сильнішого над слабшим, що проявляється у зловживанні перевагою (фізичною, емоційною або соціальною) [14]. На думку Я. В. Охоти, жорстокість як особистісна характеристика проявляється у свідомому або несвідомому прагненні завдавати болю чи страждань іншим (як людям, так і тваринам). Це прагнення може виявлятися не лише через фізичні або активні дії, а й через бездіяльність, словесні прояви або навіть уявні образи, що мають насильницьке чи принизливе забарвлення. Особливості жорстокості полягає в тому, що її прояви можуть мати різний характер – бути умисними або імпульсивними, свідомими або несвідомими, раціонально спланованими або емоційно спровокованими. Водночас, ключовою ознакою є те, що насильство супроводжується безпорадністю жертви і не має іншої мети, крім отримання психологічного задоволення від споглядання або усвідомлення чужих страждань [15, с. 373].

Отже, можна дійти висновку, що жорстокість, у переважній більшості трактувань, розглядається як властивість особистості, яка характеризується певними моральними якостями, емоційною нечутливістю та поведінковими проявами агресії. Не вдаючись у глибоку теоретичну дискусію щодо змісту категорій «жорстокість» і «жорстоке поводження» у кримінальному праві України, варто зазначити, що аналіз чинного законодавства, зокрема КК України, дозволяє розглядати жорстоке поводження як спосіб вчинення злочину, а не як його мету чи мотив. Цей підхід чітко простежується в кримінально-правових нормах, зокрема у п. 4 ч. 2 ст. 115, ст. 299, ч. 1 ст. 438 КК України та інших. У цих випадках жорстоке поводження розглядається як елемент об'єктивної сторони кримінально караного діяння, тобто як специфічний спосіб його реалізації. Таку позицію підтримує у науковця О. О. Шуміло, яка у своєму дослідженні щодо жорстокого поводження з тва-

ринами наголошує, що ключовим елементом конструкції злочину є саме спосіб дії, а не мотив чи кінцева мета [16, с. 6].

Під нацькуванням тварин одна на одну слід розуміти навмисні дії, спрямовані на примус або систематичне привчання тварин до агресивної поведінки, що передбачає організацію або заохочення бійок між тваринами. Такі дії можуть включати спонукання до нападу на інших домашніх чи диких тварин, зокрема в рамках так званих собачих або півнячих боїв, які, хоч і проводяться з метою розваги або наживи, фактично є формами жорстокого поводження. Вони завдають тваринам фізичного болю, каліцтв і психологічного стресу, а також пропагують жорстокість як прийнятну форму взаємодії з живими істотами. Такі дії не лише суперечать гуманістичним принципам поводження з тваринами, а й прямо порушують норми законодавства, оскільки сприяють формуванню насильницьких моделей поведінки в суспільстві, особливо серед молоді. Тут доцільно акцентувати увагу на дослідженні Р. В. Вереші. Науковець доходить висновку про те, що жорстоке поводження з тваринами є передумовою ще більш загрозливого явища – жорстокості щодо людей. Такий підхід змінює традиційне уявлення про рівень суспільної небезпеки цих діянь, підкреслюючи їхній потенціал до ескалації насильства. Це, своєю чергою, обґрунтовує необхідність посилення кримінально-правових механізмів захисту та подальшого вдосконалення відповідних норм законодавства [17, с. 55].

Досліджуваний злочин може, також, вчинюватись шляхом пропаганди жорстокого поводження з тваринами. Пропаганда, як поняття, походить від латинського *propaganda* («те, що підлягає поширенню») і означає цілеспрямований вплив на громадську свідомість шляхом поширення інформації, ідей або уявлень, спрямованих на формування певних переконань, установок чи світоглядних позицій. У широкому розумінні це процес трансляції соціально значущих знань, у тому числі політичних, моральних або наукових, із метою їх закріплення у масовій свідомості. У вузькому значенні термін використовується для позначення ідеологічно орієнтованої діяльності, спрямованої на вплив на конкретні соціальні групи [18, с. 120].

Пропагування дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, полягає у цілеспрямованому поширенні в суспільстві інформації, яка схвалює, нормалізує або романтизує насильство над тваринами. Це може здійснюватися через ЗМІ, соціальні мережі, відеоконтент, публічні виступи, друковану продукцію тощо. Особливу загрозу становить повторюваний характер такої інформації, оскільки систематичне експонування аудиторії до сцен жорстокості призводить до зниження емпатії, десенсибілізації та толерантності до насильства. Таким чином, пропаганда жорстокого поводження з тваринами не лише сприяє поширенню протиправної практики, а й порушує нормативи моральної поведінки та гуманного ставлення до живих істот, що закріплені як у національному законодавстві, так і в міжнародних правових актах, ратифікованих Україною.

Щодо визначення «публічності» заклики до вчинення дій, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, то, відповідно до тлумачного словника сучасної української мови поняття «публічний» означає «той, що відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний». Під поняттям же «заклик» розуміється «звернення до певної групи людей, у якому в стилістичній формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло, прохання або вимога розгорнути яку-небудь діяльність чи певним чином поводити себе» [19].

Закликом до вчинення кримінального правопорушення є звернення до широкого кола людей з проханням, умовлянням, запрошенням, підкупом, вимогою, погрозою чи іншим примусом або іншою формою мотивації вчинити

таке правопорушення. Публічними визнаються заклики, які повідомляються багатьом особам у їх присутності або із застосуванням технічних засобів масового інформування (наприклад, виступ по радіо чи телебаченню). Публічність закликів передбачає, що вони та форма їх прояву розраховані на обов'язкове сприйняття іншими особами.

Можна зазначити, що «заклики» є одним із способів підбурювання до вчинення кримінального правопорушення. У КК України не передбачено поняття «підбурювання до кримінального правопорушення», але відповідно до ч. 4 ст. 27 підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схиляла іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення [5]. Підбурювач може будь-яким способом схилити особу до вчинення суспільно небезпечного діяння. Перелік таких способів, вказаних у зазначеній нормі, є не вичерпним, оскільки передбачено схиляння і «іншим чином». При цьому підбурювання має місце лише у випадку, коли підбурювач умисно схиляє конкретну особу (осіб) до вчинення конкретного кримінального правопорушення. У ст. 299 КК України якраз і йдеться про схиляння до вчинення конкретного кримінального правопорушення. Але розцінювати вчинення такого діяння як підбурювання можливо лише у випадках, коли заклики спрямовано не на широке невизначене коло осіб, а на певну групу осіб, що є цілком реальним для способу вчинення цього злочину. При цьому такі заклики повинні мати публічний характер.

Поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, полягає у діях, метою яких є доведення змісту відповідних матеріалів до відома невизначеної кількості або певного кола осіб. Воно може здійснюватися шляхом підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках для оголошень, розміщення в Інтернеті тощо.

В свою чергу, ст. 89 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а саме: 1) знущання над тваринами, що спричинило їх мучення; 2) знущання над тваринами, що завдало їм фізичного болю; 3) знущання над тваринами, що завдало їм страждань; 4) залишення тварин напризволяще; 5) інші порушення правил утримання та поводження з тваринами. При цьому такі дії не мають призвести до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварини.

Проступок, вчинення якого пов'язане з жорстоким поводженням з тваринами (ст. 89 КУпАП) є відмінним за своєю природою від розглянутого злочину, оскільки, хоча і мало місце знущання над тваринами, яке спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, однак при цьому не призвело до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварини. Тож жорстоке поводження з тваринами, що кваліфікується як адміністративне правопорушення відповідно до ст. 89 КУпАП, відрізняється від кримінального правопорушення за ступенем завданої шкоди. Незважаючи на те, що в обох випадках ідеться про знущання, яке спричинило фізичний біль, страждання та моральне мучення тварині, адміністративна відповідальність настає лише за умови, якщо відсутні тяжкі наслідки, зокрема тілесні ушкодження, каліцтво чи смерть тварини. Отже, ключовим критерієм розмежування між проступком і злочином є ступінь шкоди, завданої тварині.

Однак, при цьому, законодавець не надає визначення поняттям «знущання» та «мучення», що є основними ознаками об'єктивної сторони діяння, передбаченого

ст. 89 КУпАП, що може призвести до правової невизначеності та неоднозначності тлумачення та ускладнення кваліфікації правопорушень. Без законодавчо закріпленого визначення цих понять виникають труднощі у визначенні межі між адміністративним проступком (ст. 89 КУпАП) та злочином (ст. 299 КК України). Це може призводити до: некоректної правової кваліфікації дій; пом'якшення покарання, навіть у випадках очевидної жорстокості; затягування розгляду справ через необхідність проведення додаткових експертиз і тлумачень, а, відповідно, і до зниження ефективності захисту тварин. Отже, враховуючи зазначене, слід наголосити на необхідності надання законодавцем чітких дефініцій понять «знущання» та «мучення». Для подолання цієї проблеми доцільно внести законодавчі уточнення у відповідні акти (наприклад, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження»).

До основних проблем відповідальності за жорстоке поводження з тваринами в Україні можна, також, віднести:

- низький рівень обізнаності громадян і правоохоронців в даній сфері. Часто випадки жорстокого поводження не фіксуються, оскільки громадяни не знають про механізми реагування або не вірять в ефективність органів влади. Працівники поліції, ветеринарних служб або суди можуть ігнорувати заяви, зводячи ситуацію до «побутового інциденту». Як зазначає з цього приводу М. В. Вербіцька – глобальною проблемою у сфері притягнення до відповідальності за жорстоке поводження з тваринами є низька правосвідомість і падіння моральних засад у суспільстві, а також байдужість правоохоронних органів [20, с. 1];

- недостатній контроль за інтернет-пропагандою жорстокості. Так, на платформах (YouTube, TikTok, Telegram) останнім часом все більше з'являється контент, що пропонує насильство над тваринами, а реакція держави слабка або відсутня. Відсутні дієві механізми блокування чи притягнення до відповідальності осіб, які поширюють такий контент;

- неврегульованість окремих ситуацій в законодавстві, зокрема: відсутність уніфікованих правил умертвіння тварин у притулках чи під час регулювання популяції безпритульних тварин; недостатня регламентація поводження з екзотичними або дикими тваринами у приватній власності.

- слабе фінансування та інфраструктурна база. Нестача коштів для роботи притулків, ветеринарного догляду, еутаназії чи реабілітації тварин, вилучених із небезпечних умов. Часто такі притулки утримуються приватними особами або лише за рахунок волонтерів.

Висновки. Отже, наприкінці слід зазначити, що відсутність законодавчо закріплених дефініцій деяких понять, зокрема «знущання» та «мучення», створює правову невизначеність, ускладнює кваліфікацію правопорушень і знижує ефективність захисту тварин. Це особливо актуально при розмежуванні адміністративної та кримінальної відповідальності. Ситуацію поглиблюють низька правосвідомість населення, байдужість правоохоронних органів, слабкий контроль за інтернет-пропагандою жорстокості, законодавчі прогалини у сфері поводження з тваринами, а також недостатнє фінансування і відсутність належної інфраструктури. У зв'язку з цим необхідно внести чіткі визначення ключових термінів у законодавство та комплексно вдосконалити механізми реалізації правових норм. Не менш важливо забезпечити належну інфраструктуру для утримання, лікування та захисту постраждалих тварин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141.
2. Зубченко Н. І. Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження. Одеса. Фенікс. 2016. 284 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу). Закон України № 1684-IX від 15.07.2021. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2021. № 47. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#n42>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради* Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
5. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-03. URL:
6. Про тваринний світ. Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2002. № 14. Ст. 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>
7. Європейська конвенція про захист домашніх тварин. Конвенцію ратифіковано Законом України № 578-VII (578-18) від 18.09.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15#Text
8. Про захист тварин від жорстокого поводження. Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2006. № 27. Ст. 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>
9. Верховна Рада посилила відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: всі подробиці. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/politics/government/2017-06-22/verhovna-rada-usilila-otvetstvennost-za-jestokoe-obraschenie-s-zivotnyimi-vse-podrobnosti-99573>
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2019. № 17. Ст. 71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n404>
11. Полтава К. О. Адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. *Право і суспільство*: актуальні питання і перспективи розвитку : II Міжнародна наукова конференція (м. Полтава, 30 листопада 2017 р.). Полтава. ТОВ «Бліц Стайл». 2017. С. 108–111.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відношення до тварин у розважальній діяльності). Проект Закону України від 21 березня 2019 р. № 10176. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH7UO00A.html
13. Жорстокість. Юридична енциклопедія. У 6 т. Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 1998. Т. 2 : Д – Й. 744 с.
14. Психологічний словник. За ред. В. І. Войтка. Київ. Вища школа. 1982. 245 с.
15. Охота Я. В. Визначення «жорстокого поводження». *Часопис Київського університету права*. 2013. №4. С. 372–376.
16. Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поводженню з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2016. 23 с.
17. Вереша Р. В. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (порівняльно-правовий аспект). *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 1 (29). С. 53-61.
18. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-політичне явище: проблеми розуміння. *Південноукраїнський правничий часопис. Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки*. 2019. № 1. С. 119-122.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <http://links.i.ua/site/2054786703>
20. Вербіцька М. В. Юридична відповідальність за жорстоке поводження з тваринами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2014. Вип. 1. Т. 3. С. 9–14.